

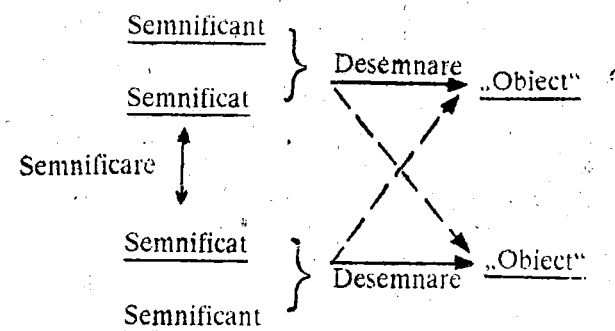
23. Петрушенко Л. А. *Самодвижение материи в свете кибернетики*.— Moscova, 1971.
24. Режабек Е. Я. *Научный поиск и его этапы*.— Rostov, 1972.
25. Эшба У. Росс. *Общая теория систем как новая научная дисциплина*//Исследования по общей теории систем.— Moscova, 1969.
26. Hegel. *Știința logicii*.— București, 1966.
27. Кант И. *Критика чистого разума*.— Petersburg, 1915.
28. Гегель. *Сочинения*, IV.— Moscova, 1959.
29. *Gramatica limbii române*, II.— București, 1963.
30. Ețcu Ion. *Unele considerații privind sincretismul categoriilor gramaticale*//Revista de lingvistică și știință literară, 1991, nr. 5.
31. Ецко Ион. *Типология пропозиций в языке молдавского континента*,— Chișinău, 1979.
32. Плоткин В. Я. *Семантика и синтаксис предложения*//Синтаксическая и лексическая семантика.— Novosibirsk, 1986.
33. Мельников Г. П. *Системная лингвистика и ее отношение к структурной*//Проблемы языкознания: Доклады и сообщения советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов.— Moscova, 1967.
34. Каган М. С. *Система и структура*//Системные исследования: Методологические проблемы: Ежегодник 1983.— Moscova, 1983.
35. Popescu Ștefan. *Gramatica practică a limbii române*.— București, 1983.
36. Avram Mioara. *Gramatica pentru toți*.— București, 1986.
37. Coteanu Ion. *Gramatica de bază a limbii române*.— București, 1982.
38. Coteanu Ion. *Gramatică, stilistică, compoziție*.— București, 1990.
39. Степанов Ю. С. *Основы общего языкознания*.— Moscova, 1975.
40. Распопов И. П. *Несколько замечаний о так называемой семантической структуре предложения*//Вопросы языкознания, 1981, nr. 4.

EUGEN COȘERIU,
membru de onoare
al A. Ș. a Moldovei,
profesor doctor
(Tübingen)

STRUCTURILE LEXEMATICE*

0.1. Ne limităm aici la expunerea tipurilor de structuri lexematice ce se pot identifica în vocabularul unei limbi. Preliminariile teoretice și metodologice, la fel ca și distincțiile prealabile necesare pentru identificarea acestor structuri, le-am expus în alte părți, în special în raportul nostru *Structura lexicală și însușirea vocabularului*, publicat în „Actes du premier colloque international de linguistique appliquée”, Nancy, 1966 (=Annales de l'Est, Mémoire nr. 31), p. 175—217. Va fi suficient a aminti aici că e vorba de structura conținutului („semnificatul”) lexical.

0.2. Aceasta implică chiar de la început o distincție între raporturile de semnificare (significare) și raporturile de desemnare (designare). Raporturile de semnificare (significare) sînt raporturi între semnificații, în timp ce raporturile de desemnare (designare) sînt raporturi între semne în întregimea lor și realitățile extralingvistice desemnate:

Astfel desemnarea (designarea) a două semne poate fi identică fără ca semnificații lor să fie la fel. De exemplu, clasele desemnate prin cuvintele grecești *brotós* și *ánthrōpos* sînt identice (este vorba în ambele cazuri de clasa «Ființe umane»), în timp ce semnificații respectivi nu sînt identici, deoarece *brotós* înseamnă ‘om ca non-dumnezeu’, în timp ce *ánthrōpos* înseamnă ‘om ca non-animal’. În lexematică este vorba exclusiv despre structurarea raporturilor de semnificare (significare).

1.1. Acest punct de vedere separă lexematica de alte discipline lexicologice ce au fost numite de asemenea „structurale” și care se referă de asemenea la „semantică”, în sensul larg al acestui termen.

* Nota redacției: În traducere românească se publică pentru prima dată. Datele originalului: *Les structures lexématiques* par Eugenio Coseriu. In: *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*. Beiheft. Neue Folge. Heft 1, 1968. Wiesbaden, S. 3—16.

Substanțial completat și amplificat, studiul acesta a fost pus la baza lecției ținute de prof. E. Coșeriu la Cursurile de vară și Colocviile științifice de la Sinaia (iulie—august 1971). Sub denumirea *L'étude structurale de contenu lexical*, lecția a fost publicată în broșură aparte de Universitatea din București.

1.2.1. Întii și întii, punctul de vedere lexematic nu trebuie să fie confundat cu punctul de vedere onomasiologic. În onomasiologie, punctul de pornire este un semnificat și se studiază raporturile dintre acest semnificat și diferiții semnificanți care îl exprimă. După părerea noastră, dacă se exclud parafrazele, definițiile și cazul particular al semnificațiilor arhilexematici, aceste raporturi sînt totdeauna de natură „interlingvistică”: este vorba despre semnificanți aparținînd la diferite limbi. Aceste limbi diferite pot fi limbi istorice (de exemplu: franceza, italiana, spaniola etc.) sau limbi funcționale în interiorul aceleiași limbi istorice (dialecte, niveluri, stiluri de limbă). Astfel exemplul invocat de dl Heger pentru a justifica onomasiologia (*soixante-dix* opus lui *septante*) se referă la limbi diferite din interiorul francezei. Semnificatul conotativ al lui *septante* ('belgian', 'elvețian') revelează cu precizie acest fapt și nu aparține semnificatului lexical (denotativ.— *n tr.*) în sens lexematic: acesta e un semnificat care caracterizează sisteme lingvistice întregi.

1.2.2. Pe de altă parte, punctul de vedere lexematic trebuie să fie separat de punctul de vedere semasiologic. În semasiologie, punctul de pornire este un semnificant și se studiază raporturile care unesc acest semnificant cu diferiții semnificați pe care el îi poate exprima. Aceste raporturi sînt „intra lingvistice” în cazul omofoniei (de exemplu: fr. [so], 'sot', 'seau', 'sceau' etc.); în afara acestui caz, ele sînt raporturi interlingvistice referindu-se de asemenea la diferite limbi istorice sau la diferite limbi funcționale în interiorul aceleiași limbi istorice.

1.2.3: Aceste două puncte de vedere sînt absolut legitime, dar ele sînt diferite de punctul de vedere al lexematicii, care se referă doar la semnificații lexicali ai unei singure și aceleiași limbi funcționale (sistem lingvistic). În plus, aceste două puncte de vedere depind, după părerea noastră, de lexematică, deoarece ele implică identificarea unuia sau a câtorva semnificați lexicali. Astfel în cazul onomasiologiei verbelor franceze *se rappeler* — *se souvenir* 'a-și aminti', recent studiate de dl Baldinger, operația lexematică preliminară și de care depinde tot restul este constatarea opoziției dintre 'se souvenir' și 'se rappeler' și tratamentul onomasiologic este posibil pentru că punctul de plecare este un semnificat arhilexematic ('se rappeler'). Într-adevăr, un semnificat arhilexematic poate fi exprimat firește de toți semnificanții lexematici ai cîmpului lexical respectiv. Astfel semnificatul 'siège' poate fi exprimat de diferiți semnificanți lexematici ai cîmpului «Siège» studiat de dl B. Pottier (*tabouret* 'taburet', *chaise* 'scaun', *fauteuil* 'fotoliu', *canapé* 'canapea' etc.).

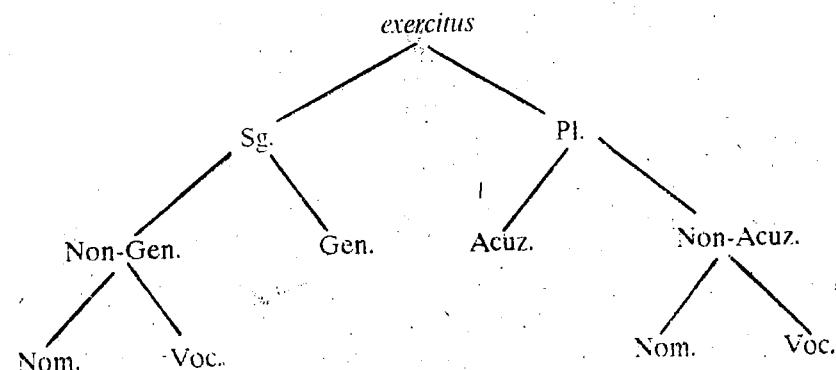
1.3. O formă particulară a punctului de vedere semasiologic este așa-zisa „semantică structurală” a lui Katz și Fodor. În această semantică este vorba în realitate nu despre structura semnificatului, ci despre structura interpretării, prezentată sub forma unor dependențe, la fel cum se prezintă structura sintactică. Astfel, pornind de la:

The man hit the ball 'Omul lovește mingea'

se ajunge în analiza sintactică pînă la elementele morfematice (semnificați) combinate în această frază (de exemplu pînă la *ball*) și se pune apoi problema de a alege între semnificații lexicali posibili ai acestor semnificați (în cazul lui *ball*: 'bal', 'minge', 'proiectil'). Vasăzică analiza sintactică stabilește elementele morfematice într-adevăr combinate, în timp ce așa-zisa „analiză semantică” își propune să identifice semnificații lexicali prezente, eliminînd alți semnificați lexicali posibili ai aceluiași semnificanți. Punctul de pornire al acestei „semantici” este, prin urmare, un semnificant lexical și problema care se pune este cea a interpretării sale, adică cea a identificării semnificatului său.

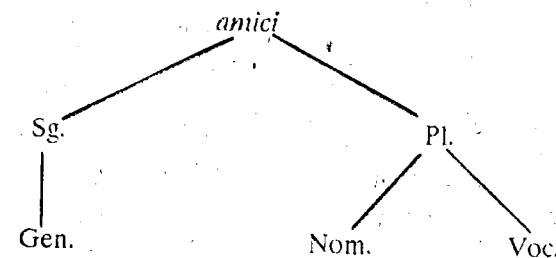
Or, deoarece semnul este constituit dintr-un semnificant și un semnificat, „structurarea” propusă de această „semantică” se reduce la identificarea semnelor (dezambiguare): se stabilește, de exemplu, că e vorba despre semnul «ball — 'minge'», și nu despre semnul «ball — 'bal'». Adevărul este că această semantică nu face deosebire între identificarea semnului și analiza semnificatului, întrucît ea întrebunțează anume elemente ale semnificatului pentru identificare; dar ea nu este o metodă de analiză a semnificatului cum se pretinde a fi, deoarece rămîne în afara raporturilor de semnificare (significare) și nu stabilește paradigme de conținut.

În rest problema de dezambiguare nu este limitată la lexicologie. Se poate „dezambigua” de asemenea în gramatică. Să luăm, de exemplu, unitatea (grafematică) latină *exercitus* 'armată': ea poate fi atît 'singular', cît și 'plural'; dacă este 'singular', ea poate fi atît 'genitiv', cît și 'non-genitiv', și dacă este 'non-genitiv', ea poate fi atît 'nominativ', cît și 'vocativ'; dacă, din contra, este un plural, ea poate fi atît 'acuzativ', cît și 'non-acuzativ', și dacă este 'non-acuzativ', ea poate fi din nou atît 'nominativ', cît și 'vocativ':

Se pot de asemenea „dezambigua” numele proprii, unde, evident, nu avem de-a face cu semnificați lexicali opozitivi (cf. mai jos exemplul *Santiago*).

Pe de altă parte, nefiind decît structură de interpretare, această „structură” nu corespunde raporturilor de semnificare (significare). Astfel valoarea 'nominativ singular' este diferită de cea de 'genitiv singular' de asemenea cînd semnificații nu coincid, de exemplu, în cazul lui *amicus* — *amici* 'prieten', unde urmînd schema „structurală” a interpretării ea nu se aplică decît semnificantului ambiguu *amici*, și nu lui *amicus*, semnificant imediat interpretabil:

Intr-adevăr acest tip de „structură” este întotdeauna diferit, după omofoniile semnificanților și după omofonele pe care le examinăm. De exemplu, pentru un semnificant, cum ar fi *Santiago*, se poate pune chiar de la început problema: 'persoană' sau 'nume de loc'? Mai apoi, pentru

'nume de loc' s-ar putea pune alternativa: 'munte' sau 'non-munte'; 'insulă' sau 'non-insulă'; pentru 'non-insulă': 'provincie' sau 'oraș'; pentru 'oraș': 'în Europa' sau 'în America'; pentru 'în Europa': 'în Spania' sau 'în Portugalia'; pentru 'în Portugalia': 'Santiago do Escoural' sau 'Santiago do Cacém', și așa mai departe. Or, am putea că ne întrebăm ce au toate acestea cu structura semnificativului ca atare, dacă cu adevărat cineva nu cunoaște semnificativul lui *Santiago de Chili*, de exemplu, dacă el nu știe că există o serie de Santiago în alte părți.

Această „semantică” nu este eronată, dar ea este absolut inutilă în ceea ce privește descrierea structurilor și opozițiilor semantice (în realitate ea presupune aceste structuri ca deja cunoscute și le întrebunțează la identificare). Ea nu este decât un aranjament de semnificații și de accepțiuni ce corespund unui semnificant, adică un aspect al practicii lexicografice. Și chiar ca practică lexicografică, ea nu are posibilitate să facă distincție între lexeme (unități semantice lexicale), accepțiuni (variante semantice lexicale) și metafore. În sfârșit, deoarece ea pornește de la semnificant, ea nu mai poate coincide cu definiția lexicografică adevărată și curată. Într-adevăr, definiția trebuie să indice „genul” și „diferența specifică”, adică lexemul imediat superior ce o conține (arhilexemul) și trăsăturile distinctive ale lexemului examinat prin opoziție cu acest arhilexem și cu alte lexeme ce se conțin în același arhilexem (dacă el există), în timp ce „dezambiguarea” nu face decât să identifice un semn fără a specifica semnificativul său opozitiv. Sînt lingviști care consideră semantica lui Katz și Fodor drept o revoluție în semantică. În realitate ea nu este revoluționară decât în raport cu bloomfieldismul și, în orice caz, ea nu este o revoluție în semantică, pentru că nu se referă la structura planului semnificativului.

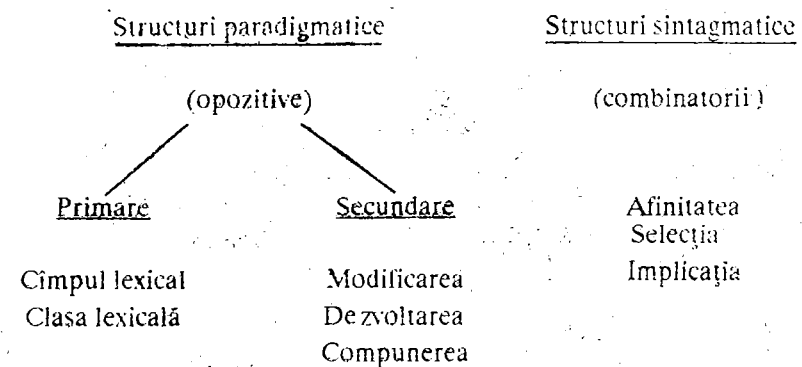
1.4. În fine, se cuvine să deosebim structurile lexematice de cîmpurile asociative (tratate de ex. de Bally, Matoré, Guiraud). Acestea nu sînt structuri în adevăratul înțeles al termenului, ci „configurații”: ele nu se referă la structurarea semnificativului prin intermediul trăsăturilor distinctive (opozițiile semantice), ci la asocierile unui semn cu alte semne, asocieri stabilite prin similitudine sau prin contiguitate, atît de semnificanți, cît și de semnificați. În parte, de altfel, ele țin de asocierile privind lucrurile și nu unitățile lingvistice ca atare.

1.5. Evident, tot ce tinde să fie separat de lexematică se referă de asemenea la funcționarea limbajului și trebuie să fie studiat. Nu este vorba pentru noi decât de a distinge ceea ce ține și ceea ce nu ține de structura semantică în măsura în care ea este structură a semnificativului. Toată problema este într-un sens „semantică”, dacă ea ține de semnificare (significare). Însă o problemă „semantică” nu este lexematică, dacă ea nu se referă la raporturile structurale paradigmatică și sintagmatice ale semnificațiilor lexicali în unul și același sistem lingvistic.

2. Structurile lexematice ce se pot identifica în vocabularul unei limbi sînt fie paradigmatică, fie sintagmatice. Structurile paradigmatică, la rîndul lor, pot fi primare (cîmpuri lexicale și clase lexicale) sau secundare (structuri de modificare, de dezvoltare și de compunere). Structurile sintagmatice sau solidaritățile pot fi de trei tipuri ce vor fi numite convențional: afinitate, selecție și implicație**. Tabloul general al struc-

** Nota traducătorului: Despre solidaritățile lexicale și tipurile lor în viziunea prof. E. Coșeriu se poate citi mai amănunțit în studiul său *Solidaritățile lexicale*, publicat pentru prima dată în românește tot în revista noastră (vezi RLȘL, 1992, nr. 5, p. 37—45).

turilor lexematice pe care propunem să le distingem este în consecință următorul:

3.0.1. Structurile paradigmatică sînt, în lexic, de aceeași natură ca și structurile paradigmatică din restul unui sistem lingvistic. Ele sînt structuri constituite de unități lexicale ce se află în opoziție pe axa selecției. Astfel: 'bun'—'rău', 'casă'—'căsuță', 'a muri'—'mortal' sînt opoziții ce manifestă structuri paradigmatică. O structură paradigmatică este primară, dacă termenii săi se implică reciproc fără ca unul să fie primar în raport cu celelalte (astfel, de exemplu, 'tînăr' implică pe 'bătrîn' și 'bătrîn' implică pe 'tînăr', dar nici unul din acești doi termeni nu este primar în raport cu celălalt). O structură paradigmatică este secundară, dacă implicația între termenii săi este în „sens unic”, de ex., în cazul unei structuri cu doi termeni, dacă unul din acești termeni îl implică pe celălalt, dar nu invers. Astfel, 'casă'—'căsuță', 'a muri'—'mortal', 'a lucra'—'lucrător' sînt structuri secundare pentru că primul termen din fiecare cuplu este implicat de cel de al doilea, dar nu invers (de exemplu, definiția conținutului 'casă' este independentă de conținutul 'căsuță', în timp ce definiția conținutului 'căsuță' înglobează în mod necesar conținutul 'casă').

3.0.2. Există două tipuri de structuri paradigmatică primare: cîmpul lexical și clasa lexicală.

3.1.1. Un cîmp lexical este o structură paradigmatică constituită din unități lexicale ce își împart o zonă de semnificare (significare) comună și se află în opoziție imediată unele cu altele. Criteriile pentru delimitarea cîmpurilor lexicale au fost stabilite explicit de dl Lyons. Este vorba întotdeauna despre unități lexicale între care se poate face alegere într-un punct dat al lanțului vorbit. Astfel, de exemplu, dacă avem contextul: *am fost la Mayence timp de...*, alegerea ce se poate opera este limitată la paradigma: *secundă, minut, oră, zi, săptămînă, lună, an* etc., în timp ce termenii *ca arbore, elev, caiet* etc. sînt excluși din alegere. Prezentînd lucrurile în alt mod, se poate spune de asemenea că un cîmp lexical este constituit de termenul prezent într-un punct dat al lanțului vorbit și termenii pe care prezența sa îi exclude. De exemplu, prezența lui *roșu* în expresia *acest lucru e roșu* exclude pe *alb, verde, galben* etc. (termeni aparținînd aceluiași cîmp), dar nu pe *mare, mic, lung, scurt* etc., ce aparțin altor cîmpuri. Astfel lat. *senex* 'bătrîn'—*vetulus*—*vetus* 'vechi'/'*iuvenis* 'tînăr'—*novellus*—*novus* 'nou' sau chiar sp. *viejo* 'bătrîn'/'*joven* 'vechi'—*nuevo* 'nou' sînt cîmpuri lexicale (în care totodată eu nu iau în considerație decât termenii fundamentali).

3.1.2. Cîmpurile lexicale sînt analogice sistemelor de consoane sau de vocale din fonologie, fiind că și acestea analizabile în trăsături dis-

tinctive. O unitate de conținut lexical exprimată în sistemul lingvistic (de exemplu, conținutul 'senex' în latină) este un lexem. Un lexem al cărui conținut este identic cu conținutul unui câmp lexical în întregime este un arhilexem. Trăsăturile distinctive ce constituie lexemele pot fi numite s e m e (termen folosit, de ex., de dl Pottier).

Această concepție a câmpului lexical, pe care am propus-o încă în 1962, coincide în esență cu concepția structurii lexicale elaborată aproape în același timp și într-un mod independent de dnii Pottier și Greimas (și în parte, de asemenea cu cea a dlui Lyons). Cu toate acestea în practică noi ne deosebim atât de dl Pottier, care propune să fie analizate câmpuri întregi pornind de la domenii obiective ale realității extralingvistice, cât și de dl Greimas, care își propune să ajungă chiar de la început la elementele distinctive minimale ale lexemelor. Noi propunem, din contra, să pornim de la opozițiile imediate, de exemplu, între două sau trei lexeme, să identificăm trăsăturile distinctive care contrapun acești termeni și să „construim câmpul lexical într-un mod treptat, stabilind noi opoziții între termenii deja examinați și alți termeni. La fiecare etapă a analizei vom avea, pe de o parte, trăsături distinctive minimale identificate de acum și, pe de alta, o valoare comună a termenilor depistați, valoare care va putea la rândul său să fie analizată în trăsături distinctive minimale și într-o valoare comună mai redusă prin opoziția lor cu alți termeni. Astfel, de exemplu, se poate porni de la grupul german:

'sitzen' ('a șede') — 'liegen' ('a sta culcat') — 'stehen' ('a sta în picioare')

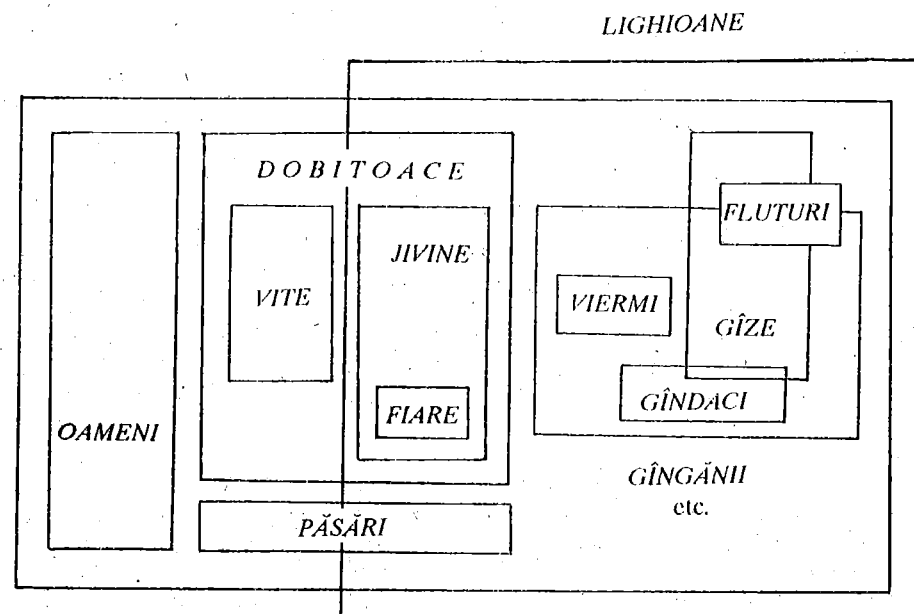
în care valoarea comună este 'poziție în raport cu o suprafață' și trăsăturile distinctive care caracterizează fiecare din acești termeni corespund de fiecare dată unei poziții diferite (ce poate fi reprezentată, de exemplu, prin: L, —, I). Apoi se poate opune acest grup grupului: 'setzen' ('a așeza') — 'legen' ('a pune culcat, orizontal') — 'stellen' ('a pune în picioare, vertical') prin trăsăturile distinctive: 'staticitate'/'dinamicitate'. La o a treia etapă se vor putea opune cei șase termeni în discuție termenului 'stecken' ('a băga, a vîri'), prin mijlocirea trăsăturilor 'poziție vizibilă'/'poziție invizibilă', și încă mai apoi cei șapte termeni examinați de acum termenului 'sein' ('a fi'), prin intermediul trăsăturilor 'poziție'/'non-poziție'. Sau chiar, după ce am stabilit opozițiile dintre adjectivele ce se referă la vârsta ființelor sau lucrurilor ('tînăr', 'nou', 'vechi' etc.), se vor putea opune toate aceste adjective împreună adjectivelor de felul lui 'mic', 'mare' etc., identificînd, în ceea ce la prima etapă era pur și simplu valoare comună a lexemelor examinate, noi trăsături distinctive cum ar fi 'dimensiune în timp'/'dimensiune în spațiu'. În realitate acest procedeu este analog procedurii din fonologie, unde avem, de exemplu, opoziții între foneme ca $p - b - m$ și, respectiv, între $t - d - n$, și contrapunem apoi cele două valori comune ale fiecăruia din cele două grupuri: „bilabialitate"/„dentalitate“.

3.1.3. Analogia cu fonologia poate fi urmărită și în alte privințe, dar analogia nu înseamnă identitate. Într-adevăr, trebuie observat că există diferențe foarte remarcabile între câmpurile lexicale și sistemele de vocale sau de consoane:

a) În câmpurile lexicale putem avea arhilexeme efectiv realizate la mai multe nivele. Acest fapt nu este necunoscut în fonologie, dar în lexică nivelurile capabile de a fi exprimate prin arhilexeme pot fi mult mai numeroase. Astfel lexemul românesc 'bou' aparține arhilexemului 'vită', acesta la rândul său aparține unui arhilexem de nivel superior 'dobitoc', inclus la rândul său în arhilexemul 'făptură', care, în fine, este inclus într-un arhilexem 'ființă'. Acesta e ca și cînd am avea într-un sistem fonologic arhifoneme corespunzînd, de exemplu, tuturor vocalelor sau tuturor consoanelor.

b) În cazul fonologiei substanța fonică posibilă nu este în întregime organizată de unitățile fonologice ale unei limbi. Domenii mai mult sau mai puțin largi ale acestei substanțe rămîn în afara structurării fonice a unei limbi date. Astfel, de exemplu, substanța *ü* nu aparține nici unui fonem italian: din punctul de vedere al limbii italiene ea este pur și simplu substanță fonică neorganizată lingvistic. Altfel se prezintă lucrurile în ce privește substanța semantică lexicală care, chiar dacă nu este structurată prin unități lexematice, poate fi structurată prin perifraze ocazionale sau tradiționale (cf. românescul *cu scaun la cap* pentru fr. *raisonnable* sau *cu dare de mină*, *cu tragere de inimă*, pentru it. *facoltoso*, *volenteroso*).

c) În lexic se constată adesea interferențe între diferite câmpuri, cu arhilexeme ce există pentru fiecare câmp. Ceea ce demonstrează interferențele constatabile în câmpul lexical românesc «Făptură»:

E, ca și cînd am avea într-un sistem fonologic arhifoneme, de exemplu, pe de o parte pentru toate fonemele surde, pe de alta pentru toate fonemele ocluse, pentru toate fonemele dentale etc. Acest lucru depinde de faptul că lexicul unei limbi nu constituie o clasificare la etape succesive de tipul taxonomiilor elaborate de științe, ci reprezintă în realitate o serie de clasificări simultane și diferite, în așa mod că același termen poate corespunde mai multor arhilexeme în același timp.

d) Un lexem poate funcționa în mai multe câmpuri în același timp fără a exista diferență de nivel între aceste câmpuri. Astfel fr. *fraîs* 'proaspăt', funcționează, pe de o parte, în câmpul adjectivelor de felul lui *neuf*, *nouveau* 'nou', *vieux* 'vechi' etc. și, pe de alta, în câmpul adjectivelor ce se referă la temperatură (*froid* 'rece', *chaud* 'cald' etc.). Acest fapt este analog funcționării aceluiași fonem atât în sistemul vocalelor, cât și în sistemul consoanelor aceleiași limbi. Dar el pare a fi mai frecvent în lexic decît în domeniul fonologiei.

e) În lexic se pot constata neutralizări și sincretisme între diferite câmpuri. Astfel, de exemplu, fr. *petit*, germ. *klein* 'mic', pot fi aplicate copiilor (*les petits*, *die Kleinen* 'cei mici', prin opoziție cu *les grands*, *die Grossen* 'cei mari'), ceea ce implică o neutralizare între câmpul dimensiunii spațiale și cel al dimensiunii vitale. Într-un mod analog fr. *enfants*, germ. *Kinder* 'copii' funcționează în același timp în câmpul dimen-

siunii vitale și totodată ca termeni neutri respectiv pentru *fiis et filles*, *Söhne und Töchter* 'fii și flice', ce reprezintă în consecință un sincrism între aceste două cîmpuri.

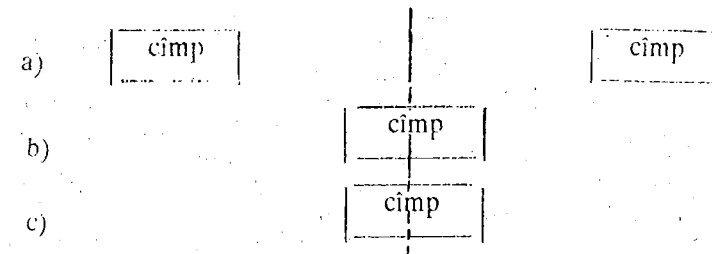
3.2. O clasă lexicală este o clasă de lexeme determinate de un clasem, acesta fiind o trăsătură distinctivă ce funcționează într-o întregă categorie verbală (sau, cel puțin, într-o întregă clasă deja determinată de un alt clasem), într-un mod în principiu independent de cîmpurile lexicale. Clasele se relevă în îmbinările gramaticale sau lexicale de lexeme: aparțin aceleiași clasă lexemele care permit aceleiași îmbinări lexicale sau gramaticale, sau lexicale și gramaticale în același timp. Astfel, de exemplu, lat. 'miles' ('soldat'), 'rex' ('regé'), 'magister' ('magistru') etc. se îmbină cu 'senex' ('bătrîn'), în timp ce 'quercus' ('stejar'), 'canis' ('cîine'), 'aquila' ('vultur') etc. se îmbină, pentru un semnificat analog, cu 'vetulus' ('vechi'): *miles, rex, magister* etc. aparțin din cauza aceasta aceleiași clasă, diferite de clasa căreia îi aparțin *quercus, canis, aquila* etc. Pentru substantive se pot, de exemplu, stabili clase cum ar fi «Ființe vii», «Lucruri» și, în interiorul clasei «Ființe vii», de exemplu, clase ca «Ființe umane», «Ființe non-umane» etc. Pentru adjective există clase cum ar fi «Pozitiv», «Negativ», care justifică îmbinările copulative de tipul 'bello e buono' ('frumos și bun'), 'grande e grosso' ('mare și gras'), 'piccolo e brutto' ('mic și urît') etc. (adjective ce aparțin de fiecare dată aceleiași clasă), sau îmbinări adversative de tipul 'povero ma onesto' ('sărac dar cinstit') (adjective ce aparțin unor clase diferite). Pentru verbe există, de exemplu, clasele bine cunoscute ale tranzitivelor și intransitivelor (eventual cu o serie întregă de subclase). Însă se pot stabili de asemenea clase verbale diferite. De exemplu, pe baza unui clasem al direcției în raport cu agentul acțiunii, se poate stabili clasa verbelor «Adlative» (*acheter* 'a cumpăra', *recevoir* 'a primi', *prendre* 'a lua', *saisir* 'a sesiza' etc.) și cea a verbelor «Ablative» (*vendre* 'a vinde', *donner* 'a da', *laisser* 'a lăsa', *lâcher* 'a da drumul' etc.).

În ceea ce privește clasele s-ar putea pune întrebarea, dacă ele aparțin lexicului sau gramaticii. După părerea noastră, există clase ce aparțin evident lexicului, deoarece ele implică îmbinări lexicale care le sînt proprii și care se deosebesc de clasele gramaticale propriu-zise. Astfel, de exemplu, germ. *Mensch* 'om' este un masculin în gramatică în timp ce e un termen „neutră” (aplicîndu-se atît bărbatilor, cît și femeilor) din punct de vedere lexical; *Mann* 'bărbat' este masculin atît în gramatică, cît și în lexic, iar *Weib* 'femeie', *Mädchen* 'fată' sînt neutre în gramatică, dar feminine în lexic (ceea ce justifică construcțiile ca *das Mädchen mit ihren Brüdern* 'fată cu frații ei').

Pe de altă parte, trebuie să se facă distincție între clasele determinante și clasele determinate. Clasele determinante sînt clase caracterizate prin claseme, în timp ce clasele determinate sînt clase caracterizate prin trăsături distinctive ca 'ce ține de clasa X'. Astfel, de exemplu, *a se însura* — *a se mărita*, napol. *'nzurarse* — *maritarse* aparțin claselor determinate prin trăsăturile distinctive 'pentru clasa bărbatilor', 'pentru clasa femeilor'; *mourir* 'a muri' — *crever* 'a crăpa', *bouche* 'gură' — *gueule* 'bot', *main* 'mîină' — *patte* 'labă', *Mund* 'gură' — *Maul* 'bot' etc. aparțin claselor determinate prin trăsăturile distinctive 'pentru ființe omenești' și, respectiv, 'pentru animale'. Acest lucru permite clasamente ale lexemelor determinate clasematic după clasele determinate cu care ele se îmbină. Astfel, de exemplu, adjectivele pot fi clasate, în raport cu clasele determinante «Ființe vii» — «Lucruri», întîi în adjective sensibile și în adjective insensibile la aceste clase; adjectivele sensibile la aceste clase determinante pot fi clasate în adjective exclusive pentru o clasă (de ex. *intelligent*, care nu se aplică la lu-

cruri, afară de cazurile cînd e vorba de activitatea expresivă a ființelor vii) și în adjective diferențiate după clase (de exemplu, *roșcat* în raport cu *roșu*, sau *blond* în raport cu *galben*).

3.3. Clasele și cîmpurile se pot afla într-unul din următoarele trei tipuri de raporturi:

În primul caz un cîmp lexical aparține în totalitate unei clase. De exemplu, 'om', 'femeie', 'copil', 'băiat', 'fată' etc. constituie un cîmp ce aparține în întregime clasei de «Ființe umane». În cazul al doilea un cîmp se află la intersecția dintre două clase. Astfel, de exemplu, 'a cumpăra' și 'a vinde' aparțin aceluiași cîmp, dar sînt separate de clasele «Adlative»/«Ablative». În cel de-al treilea caz un lexem se află de asemenea la intersecția a două clase, dar el este insensibil la diferența clasematică, întrebunțindu-se indiferent într-o clasă sau alta. Este, de exemplu, cazul fr. *louer* 'a închiria' care poate fi atît adlative, cît și ablative, în timp ce germana face în acest caz o diferență clasematică analoagă celei pe care o face franceza pentru *acheter* 'a cumpăra' și *vendre* 'a vinde' (*mieten* 'a lua în chirie' — *vermieten* 'a da în chirie'). În cazul unui lexem insensibil la diferența de clasă, valoarea clasematică nu se relevă decît în context (cf. rom. *a împrumuta cuiva* — *a împrumuta de la cineva*).

4.0.1. Structurile secundare corespund domeniului tradițional al formării cuvintelor. Din punct de vedere lexematic ele se disting prin faptul că implică întotdeauna transformarea ireversibilă a unui termen primar ce există în limbă în calitate de lexem de conținut și de expresie. Asta înseamnă că un termen primar capătă o determinare gramaticală și cu această determinare gramaticală implicită el este redat din nou lexicului (în sensul că el poate căpăta determinări gramaticale explicite ale termenilor primari). Astfel, de exemplu, *căsuță* implică determinarea gramaticală de *casă*, dar în același timp, este un termen ce poate intra în toate categoriile gramaticale proprii termenului *casă*.

4.0.2. Se disting trei tipuri de structuri secundare, după determinarea gramaticală a termenului primar pe care îl implică și anume: modificarea, dezvoltarea și compunerea.

4.1. Modificarea corespunde unei determinări gramaticale „inactuale”, adică unei determinări care nu implică o funcție specifică (în frază) a termenului primar modificat. În general, este vorba despre o cuantificare a termenului primar. Acestei structuri îi corespund, de exemplu, formațiile diminutive, colectivele, verbele de formație prefixală (de exemplu, *maison* 'casă' — *maisonnette* 'căsuță', *cavallo* 'cal' — *cavallino* 'căluț', *rufus* 'roșatic' — *subrufus* 'roșcovan', *crier* 'a striga' — *criailler* 'a țipa' (despre păsări), *pleurer* 'a plînge' — *pleurnicher* 'a scînci', *rouge* 'roșu' — *rougeâtre* 'roșietic', *quercia* 'stejar' — *querceto* 'stejăriș', *venir* 'a veni' — *revenir* 'a reveni', *voir* 'a vedea' — *prevoir* 'a prevedea').

4.2.1. O dezvoltare corespunde unei determinări gramaticale ce implică o funcție specială a termenului primar în frază. Astfel, de exemplu: *frumos* + funcție predicativă → *frumusețe* ('faptul de a fi fru-

mos'); *roșu*+funcție de epitet→*roșul*; *en barque* 'în barcă'→*embarquer* 'a imbarca'; *de la barque* 'din barcă'→*débarquer* 'a debarca'. După cum se vede, o dezvoltare implică întotdeauna schimbarea categoriei verbale a unui termen primar.

4.2.2. Un termen dezvoltat poate constitui la rîndul său punctul de plecare al unei noi dezvoltări. În acest caz se pot constata în limbi dezvoltări în serie perfect identificabile în cazurile cînd este paralelism între expresie și conținut. De exemplu: *bogat*—*a se îmbogăți*—*îmbogățire*, *națiune*—*național*—*a naționaliza*—*naționalizare*.

Existența dezvoltării în serie în calitate de procedeu permite să se sară peste etape, adică să se creeze termeni succesivi fără ca termenul implicat anterior să existe efectiv în norma limbii. Astfel lat. *barbatus* 'bărbos' implică, din punctul de vedere al sistemului limbii, un verb *barbare* ('a dota cu o barbă') care, după cum ar părea, n-a fost niciodată format. Vasăzică dezvoltarea implicată în acest caz a fost: *barba* 'barbă'→(verb)→*barbatus* 'dotat cu barbă'. Tocmai orientarea determinată și în sens unic a dezvoltării permite constatarea lacunelor din seriile dezvoltate, din punctul de vedere al sistemului lingvistic realizat efectiv.

Dezvoltarea implică, în afară de aceasta, la fiecare etapă o „deconcentrare” a semnificării (significării). Astfel, de exemplu, it. *d'inverno* înseamnă 'ce aparține iernii; de iarnă' (cf. *giornata d'inverno* 'zi de iarnă'), în timp ce termenul dezvoltat *invernale* înseamnă atât 'de iarnă', cât și 'asemănător cu ceea ce aparține iernii' (cf. *giornata invernale* 'zi ca de iarnă'). Charles Bally făcea distincție în această privință între derivarea gramaticală (*chaleur tropicale*='căldură de tropice'; *héroïne cornélienne*='eroină de a lui Corneille') și derivarea semantică (*chaleur tropicale*='căldură asemănătoare cu cea care este la tropice'; *héroïne cornélienne*='eroină asemănătoare eroinelor lui Corneille'). Or, noi credem că nu e cazul să se facă această distincție și că noi avem de-a face în fiecare caz cu o singură valoare a limbii, însă cu o valoare lărgită în raport cu baza dezvoltării.

4.2.3. Dezvoltarea ce pornește de la baze diferite poate duce la omofonii cu totul diferite de omofoniile cazuale ale termenilor primari. Astfel, de exemplu, în franceză există două serii omofone *mortel*—*mortalité*, prima dezvoltată pornind de la conținutul 'mourir' ('l'homme est mortel'—'la mortalité de l'homme'), a doua—pornind de la conținutul 'tuer' ('le coup a été mortel'—'la mortalité du coup'). Trebuie observat în afară de aceasta că, deși dezvoltarea implică întotdeauna o întrebuintare a termenului primar, putem întâlni dezvoltări diferite după accepțiunea implicată de acest termen (cf., de ex., it. *fegato* 'ficat'→*fegatoso* 'hepatic'; *terra* 'pămînt'→*terrestre* 'pămîntesc', *terroso* 'de (cu) pămînt', *terreno* 'la pămînt'; sp. *esperar* 'a aștepta'→*espera* 'faptul de a aștepta', *esperanza* 'faptul de a spera').

4.2.4. Se remarcă în fine că putem avea combinații ale modificării cu dezvoltarea; de ex. it. *passaggiare* 'a se plimba'→*passaggiata* 'plimbare' (dezv.)→*passeggiatina* 'loc pentru plimbare' (mod.); germ. *gehen* 'a merge'→*durchgehen* 'a trece prin' (mod.)→*Durchgang* 'trecătoare' (dezv.); fr. *voir* 'a vedea'→*revoir* 'a revedea' (mod.)→*revision* 'revizie' (dezv.).

4.3.1. Compunerea implică întotdeauna prezența a două elemente de bază în raport gramatical. Există două tipuri de compunere și anume: compunerea generică (sau „pronominală”), în care unul din elementele îmbinate este un element generic neidentificabil cu un lexem ce există în limbă, și compunerea specifică (sau „nominală”), în care ambele elemente implicate sînt lexeme. Primul tip corespunde unui compartiment a ceea ce se numește tradițional „derivare” (desemnare ce corespunde de asemenea de multe ori modifi-

cării noastre și dezvoltării noastre). Al doilea tip coincide cu ceea ce se numește tradițional „compunere” (excepțind totuși așa-zisa compunere verbală pe care noi o clasăm la modificare). Avem compunere generică, de exemplu, în *pomme* 'măr' (fruct)→*pommier* 'măr' (pom); *limón* 'lămîie'→*limonero* 'lămîi'; *handeln* 'a face comerț'→*Händler* 'comerciant'; compunere specifică avem în cazuri ca *kaufen*+*Mann* ('om care cumpără')→*Kaufmann* 'cumpărător'.

4.3.2. În rest cele două tipuri pot să se îmbine; de exemplu: *Kindergärtnerin* 'lucrătoare la grădinița de copii' (comp. specifică [*Kindergarten* 'grădiniță de copii']+comp. generică); *Schullehre* 'învățător școlar' (comp. generică [*Lehrer* 'învățător']+comp. specifică). Tipul francez și romanic *coupe*—*papier* 'cuțit de tăiat hîrtie' reprezintă de asemenea o îmbinare a două tipuri, deoarece implică o compunere generică a morfemului expresiei zero (*couper* 'a tăia'→*coupe* 'taie'—[echivalent al lui 'coupeur' (tăietor), 'ce qui coupe' (cel ce taie)]) și o compunere specifică (compusul generic *coupe*—'cel ce taie'+*papier* 'hîrtie').

5.0. Structurile lexicematice sintagmatice sînt solidaritate între lexeme motivate prin valoarea lor de limbă (linguală). Într-o solidaritate este întotdeauna un termen determinant și un termen determinat, acesta din urmă implicînd în calitate de trăsătură distinctivă aplicabilitatea la clasa sau la cîmpul termenului determinant, sau chiar la membrul determinant dat ca atare. Din acest punct de vedere se pot distinge trei tipuri de solidaritate pe care noi le numim: afinitate, selecție și implicație.

5.1.1. În afinitate este vorba de clasa termenului determinant care funcționează în calitate de trăsătură distinctivă a termenului determinat (acesta conține în consecință o trăsătură distinctivă de tip 'în exclusivitate pentru clasa...'). Este, de exemplu, raportul dintre clasa «Femei» și lat. *nubor* 'noră', dintre clasa «Ființe omenești» și lat. *senex* 'bătrîn', sau dintre clasa «Animale» și fr. *queule* 'bot'.

5.1.2. În selecție este vorba de arhilexemul termenului determinant care funcționează în calitate de trăsătură distinctivă în termenul determinat. Este, de exemplu, raportul pe care îl constatăm între germ. *Schiff* 'vapor', *Zug* 'tren' etc. și *fahren*: *Schiff*, *Zug* etc. aparțin arhilexemului 'vehicul' și *fahren* înseamnă anume 'a se deplasa într-un vehicul'. Întrucît există cîmpuri lexicale și, în consecință, valori arhilexematice de diferite niveluri, există de asemenea selecții la niveluri diferite. Astfel, de ex., oland. *varen* este rezervat pentru deplasarea într-un vehicul flotant (barcă, corabie, navă etc.).

5.1.3. În implicație, în fine, este vorba de orice lexem determinant care funcționează în calitate de trăsătură distinctivă în lexemul determinat. Astfel oland. *fietsen* înseamnă 'a se deplasa cu bicicleta'; fr. *alezan*, it. *baio*, rom. *roib* etc. sînt adjective ce se aplică cailor.

5.2. Deoarece termenul determinat de o solidaritate implică deja în conținutul său o parte din lexemul determinant (sau chiar acest lexem determinant în întregime), el poate să se întrebuinteze de unul singur anume cu această implicație, chiar în absența termenului determinant. Astfel *senex* poate să însemne de unul singur 'moșneag' ('persoană în etate'), întrucît el înseamnă 'în etate' (pentru persoane); *ich bin gefahren* eu am plecat cu un vehicul' implică un vehicul nespecificat și un *alezan* 'un roib' se întrebuintează curent pentru un *cheval alezan* 'un cal roib'.

5.3. Pentru mai multe detalii asupra solidarității cf. articolul nostru *Lexicalische Solidaritäten*. Poetica 1, 3 (1967), p. 293—303 (versiunea românească—în RLȘL, 1992, nr. 5, p. 37—45.—n. tr.).

5.4. Dl B. Pottier admite de asemenea în această privință o categorie pe care el o numește „virtuëm”, reprezentată prin îmbinări normale și frecvente în întrebuintarea lexemelor. Astfel, el consideră că îmbina-

rea *mouette blanche* 'pescăruș alb' este un fapt de limbă, pentru că există o foarte mare probabilitate ca un pescăruș să fie alb și pentru că, de exemplu, există o probabilitate foarte redusă ca albă să fie o măslină. Or, acesta este un fapt care se referă la lucruri și la proprietățile lor obiective, și nu la limbi. Frecvența îmbinării adjectivului *blanc* 'alb' cu substantivul *mouette* 'pescăruș' este în realitate un fapt ce se referă la pescăruși, și nu la limba franceză, întrucât 'blanc' nu conține trăsătura distinctivă 'pentru pescăruși'. *Cheval alezan* 'cal roib', din contra, este un fapt de limbă, deoarece *alezan* 'roib' implică în conținutul sau anume aplicabilitatea exclusivă la cai. Este adevărat că *cheval vert* 'cal verde', *cheval bleu* 'cal albastru' pot fi îmbinări mai rare decât *cheval blanc* 'cal alb', însă aceasta n-are nimic lingvistic, pentru că 'blanc' nu este solidar din punct de vedere lingvistic cu 'cheval' și 'vert', 'bleu' nu sînt determinate lingvistic ca 'neaplicabile la cai'. Trebuie, în consecință, să distingem cu grijă solidaritățile lexicale curat lingvistice (motivate prin însuși conținutul lexemelor) și îmbinările determinate de proprietățile obiective sau atribuite de realitatea extralingvistică.

Traducere din limba franceză de SILVIU BEREJAN

NICOLAE RAIEVSKI,
candidat în filologie

ALTE CUVINTE
AVIND CO- < PO-,
SCO- < PO-, PO- < CO-
LA ÎNȚIALĂ (I)

În limba română există un număr de termeni cu etimologii nu prea clare ale căror prime silabe reprezintă segmentele *co-*, *po-*, *sco-*: *coborî*, *covîrși*; *popîlnic*, *potate*; *scociorî*, *scofală*. Problematika legată de unitățile lexicale în chestiune a fost abordată nu o dată în literatura noastră lingvistică. În fond, cercetătorii își propun să clarifice sectorul de început al lor care, vom zice așa, atestă schimbări netipice. Să ilustrăm cele afirmate aici printr-un exemplu. După cum se știe, termenii cu *po-* la inițială, împrumutați sau creați pe teren propriu¹, în genere păstrează intact fragmentul considerat de plan al expresiei, indiferent de natura consoanei cu care începe silaba imediat următoare. Cf. *podăi*, *podlădă*, *podină*, *poșil*, *pogonici*, *pojar*, *popîndău*, *poposi*, *poreclă*, *posac*, *poșircă*, *poteră*, *povară*. Totodată vocabularul românesc cunoaște și cuvinte în care pentru *po-* presupus originar constatăm secvența *co-*. Cf. *cominji*, *covîrni*, *covîrși* (p...). Se ridică întrebarea, cum iau naștere asemenea forme?

În prima secțiune a articolului de față evidențiem rezultatele mai importante la care s-a ajuns în domeniul dat, iar în cea de a doua, pe baza unor atare puncte de reper, încercăm a completa cu câteva elemente noi inventarul de lexeme ale căror silabe inițiale, am remarcat deja, vădesc tratamentul neobișnuit menționat.

Lucrările mai vechi ne pun la dispoziție în special anumite referințe, sumare, despre originea cuvintelor avute în vedere. Astfel, după Fr. Miklosich, termenul *cobor* (și *scobor*)² ar ține de familia lui *obor* (*dobor*), dedus la rîndul său, din vsl. *оборити* 'a răsturna' [1, p. 33]. Interpretarea arătată va fi reluată de H. Tiktin [2, p. 379] și de către alți cercetători. O viziune net distinctă de cea relevantă, în chestiunea de care ne ocupăm, va propune A. de Cihac pentru care *coborî* e o variantă a lui *pogorî* [3, p. 272], părere împărtășită apoi de L. Șăineanu [4, p. 143], S. Pușcariu [5, p. 379, 381], A. Scriban [6, p. 1172, s. v. *scobor*] etc. Soluții neunivoce va cunoaște și verbul *covîrși*. La Fr. Miklosich găsim cuvîntul indicat în același articol în care figurează și *vîrf*, *obîrșie*, *săvîrși* [1, p. 18]. Opinia aceasta o va accepta A. de Cihac [3, p. 448], precum și I.—A. Candrea care însă referitor la etimon notează: „vsl. *vrūšiti* cu prefixul neexplicit” [7, p. 347]. A. Scriban derivă segmentul *co-* din sl. *ku* (rus *k*, *ko*) [6, p. 359]. După S. Pușcariu, *covîrși*, ar avea la bază locuțiunea cu *vîrh* [8, p. 313; 9, p. 857]. Vezi și: [10, p. 832]. Pentru etimologiile altor unități ale grupului de cuvinte discutate în publicațiile despre care tratăm cf. [11, p. 654, 655, 737, 829 ș. u.].

Cercetările apărute în ultimele 5—6 decenii vor aduce elucidări substanțiale în ceea ce privește originea termenilor în cauză, segmentele

¹ Probabil numai întâmplător, exceptînd *pomet*; dacă acesta derivă direct din *pometum*, nu avem termeni polisilabici moșteniți cu *po-* la inițială în care vocala *o* să nu se fi schimbat cumva. Cf. *pollex* (*pollicis*) > *purice*, *pollicarius* < arom. *pălicar*, *porcarius* > *purcar* (pop.), *ponere* > (a) *pune*, *porta* > *poartă*.

² Fr. Miklosich traduce verbul acesta prin *dejicere* (sic!) 'a arunca' [1, p. 33].